

PROHÁSZKA OTTOKÁR
KULTÚRA ÉS TERROR

AMTAK Bt, 2025

Cop. AMTAK Bt, 2025

Felelős szerkesztő: Varsányi József

Kiadó: AMTAK Bt, 2040 Budaörs, Semmelweis u. 6/B.

06 20 218 6762 amtakbt@gmail.com

www.amtak.hu

Látogasson el webáruházunkba, és böngésszen!

ISBN 978-615-6907-56-1

Készült: AMTAK Bt, Budaörs

Tartalom

A MI KULTÚRPROGRAMMUNK.	4
LELKI KULTÚRA ÉS TÖMEGMOZGALOM.....	12
KERESZTÉNYSÉG MINT TÁRSADALMI IDEÁL.	20
HONNAN VEGYE KULTÚRMUNKÁNK AZ ESZMÉNYISÉGET?.....	27
A SZOCIÁLDEMOKRÁCIA ELLENSÉGESKEDÉSE A KERESZTÉNYSÉGGEL.....	37
KULTÚRA ÉS TERROR.	53
A SZOCIÁLDEMOKRATIKUS ETIKA FOGYATÉKOSSÁGA.	64
A SZOCIÁLDEMOKRÁCIA FILOZÓFIÁJA.	75
SZOCIÁLDEMOKRÁCIA ÉS KATOLIKUS EGYHÁZ.....	82
MAGÁNÜGY-E A VALLÁS A SZOCIÁLDEMOKRÁCIÁBAN?	90
MIBEN NEM SZABAD TÚLOZNUNK?	98
KULTÚRPROGRAMMUNK ÉS AZ ÖNNEVELÉS.	114
LELKIVILÁGUNK.....	121

A MI KULTÚRPROGRAMMUNK.

A kultúra nem tudott eddig igazán reális és szerény lenni, hanem úgy tett, mint a stájeri s tiroli vendéglősök, kiknek nagyobb gondjuk van cégérük mutatóságára, mint borukra. A cégér hirdeti a kocsmá nagyhangzású nevét. Vasrúdon leng az alkotmány az utca fölött, hogy mindenkinek szemet szűrjön. Kovácsmesterség s lakatosművészet dolgozott a cégéren, az bodrozta fel az aranyozott vasszalagokat, az kötözte őket csokorba a sarkokon, hogy jól keretezzék a falusi piktor remekét, mely vagy vörös, fehér ökröt, sast, elefántot vagy oroszlánt örökít meg. Azt mondom, hogy a kultúra házán is lógnak s lengnek nagyhangzású cégérek s mikor csődbe kerül az egyik, kiakasztják a másikat. Kellett-e valamikor hangzatosabb cégér, mint az, mely a »reneszánsz«, a »rinascimento« nevét viselte, vagy mely a »szabadság, testvériség s egyenlőség« tulipiros színeit rikította bele a világba?! Dehát csődök itt is járnak. A csőd után revideáljuk kultúrcéljainkat s új cégér után nézünk.

Ily katasztrófa szakadt most ránk a világháborúban. Megrendülve állunk s akárcsak rongyok volnának, lefoszlanak lelkünkről kultúrálmaink. Búsulunk, hogy úgy hittünk s annyit csalódtunk, de azután revideálunk mi is s látjuk, hogy a jelszavakból mi igaz, mi nem, hogy a nagy kultúrhitből s kultúrreménységből mi vált be, mi nem, s miután alaposan megrostáltuk a sok törmelékét, keresünk

valami új kifejezést gondolatainknak s valami új s igaz programba akarjuk foglalni törekvéseinket s reményeinket.

Le a régi cégérrel, ez az első vezényszó; bolond beszéd az, hogy »szabadság, egyenlőség, testvériség«. »A szabadságból az igazi szabadságot megsemmisítő szabadosság származott, az egyenlőség természettudományi abszurdum, a testvériség követendő, de sehol el nem érhető utópia.«¹ A nagy szavak tehát frázisok s nem meglett emberek szájába valók! Le a frigiai sipkával, nem illik az a kikapós lenge jószág az öreg Európa őszülő fejére, hiszen a matróna maga is ezidőszerint inkább egy jómódú háziasszonynak indul, aki túl van a koron, hogy a forradalmak gyors teaforralóin hevítse vérért. A szabadságból ezentúl is kér maga számára tisztos részt, de további ideálja inkább a jómódú, tisztességes polgári élet. Az egyenlőség helyébe egészséget, a testvériség helyébe pedig vagyonosságot állít. »Szabadság, egészség, vagyonosság az új jelszó, mely az emberiséget a világháború után a jobb boldoguláshoz vezeti.«¹

Mi is legyen a társadalmi s gazdasági életnek eszménye s következőleg minden politikának célja más, mint a társadalom minden rétegének megfelelő jobb mód, mint jól rendezett otthon, lakások villanyvilágítással, vízvezetékekkel s fürdővel ellátva; a ház mellett egy kis kerttel s benne szenderítő, sziesztás lugassal; jól rendezett s öntözött utcák; kultúrélet, a természet, művészet s tudomány megfelelő élvezeteivel? Mindennek megalapozására pedig jól rendezett s biztosított

munkaalkalmak kellenek s szükség van a szellemi s testi munkának minden téren való értelmes s célszerű fokozására s az igazán produktív munkának végzésére az iparban épúgy, mint a mezőgazdaságban, a közigazgatásban épúgy, mint a közoktatásban, szóval az emberi tevékenység összes ágazataiban.

Az ember az ilyen programnak szívből örülhet: végre a sok puffogó s puffogó kultúrfrázis helyett egy darab ideális realizmust vesz. A sziporkázó s lobogó nagy jelszavak helyett világos beszédet hall, amit megért a tudós s a napszámos egyaránt s amely oly átlátszó, mint a pohár tiszta víz; mert végtére is mi járjon ki az embernek - még pedig lehetőleg mindenkinek - leginkább, mint a mai technikai haladás színvonalán álló életmód, az életkönnyítések s az életélvezetek lehetőségeivel s lehetőleg több, szerény emberboldogulással?!

Ez a program *két irányban mutat haladást*. Először abban, amit kizár; azután abban, amit mint pozitív tartalmat kilátásba helyez.

Ami az elsőt illeti, ez a program kizárja a megtévesztő indulatok s a fölkavaró társadalmi szenvedélyek frazeológiáját. Indulat s érzelem nélkül nincs élet, nincs küzdelem és történelem, de a dolog természeténél fogva úgy volna jó, ha az indulat s érzelem ne diktáló, hanem csak segítő s lelkesítő elem volna. Ezt csak magas önuralom, alapos tájékozottság s nagy lelki kultúra adhatja, melyből természetesen ép a kikezdéseknél van legkevesebb. A fiatal kornak szenvedélye s indulata elszalad lovasával, mint a vad paripa, viszi, dobálja az észet

amerre akarja; az ember szélesre eresztett fantáziájának ostorával taktust akar pattogtatni a világtörténelem járásának; végre azután lelohad a szenvedély, kifárad a fiatalos lélek s álmosan néz vissza a sok felületes s fölösleges akaratoskodásra. Belátja, hogy van nálánál egy nagyobb úr s az a reális fejlődés s belátja, hogy a bölcsesség abban áll, hogy alkalmazkodjunk e szuverén hatalomhoz. Így történik ez a fiatalságban, így ugyancsak a fiatalság szellemétől hevített történelmi korszakokban vagy a szenvedésektől elkeseredett társadalmi rétegekben. Itt is, ott is tűz lobog és lelkesülés; nagy indulatok s új világteremtésre való hivatások járnak s a vége - ha minden jól megy - a kijózanodás s az értelmes eligazodás és alkalmazkodás.

Igen, arra nagy szükségünk van, hogy lepattantsuk magunkról a szellemi megbűvöltségnek fojtogató karikáit, a mámor, a szenvedély, a feltüzelt érzések kényszerét, melyekbe belekerülünk az elnyomás ellen kifejtett reakció s a doktrinér, egyoldalú elvek alapján. Tudom, hogy az elnyomás elleni szervezkedés és küzdelem szükséges. Tudom, hogy a forradalmaknak is van mély filozófiájuk. Az elkeseredés olyan, mint a puskaapor, mely pici, apró szemekben pereg s gyülemlik föl valahol rakásra s főleg a társadalmi mélységekbe, a lebujaokba gravitál s ha aztán szikra éri, a levegőbe röpít mindent, szépet és csúnyát, ártót és ártatlant. Azt is értem, hogy a rombolásnak győzelmes indulata, mikor a helyzet urának érzi magát, meg akarja reformálni a világot s ami mint mámor s mint lázas vízió lebegett előtte valamikor, akkor, amikor még rablánc volt a nyakán, azt most világalakító elvnek kiáltja ki s gondolja, hogy célt ér. Így tett a francia forradalom. Jó

szolgálatot tett az emberiségnek, hogy teret nyitott a harmadik rendnek s többet juttatott a szabadságból az embernek, de hol maradt el az élet igazi szabadságától s hol hagyta az emberiséget a közönséges emberi élet lehetőségének biztosításától?! Ahhoz a gazdasági erők kifejtése kellett s kell majd még most is nagyobb s általánosabb műveltség s a gazdasági javak egyenletesebb eloszlása.

Ugyanezt az indulati túltengést s nem igaz állásfoglalást látni a modern szociáldemokrata munkásszervezetekben, melyek az elnyomásra reagálnak s szervezik a munkások ellentállását az őket kihasználni akaró kapitalizmus ellen; - s ezt jól teszik, - de mi mindent kevernek e szervezkedésbe, mennyi mámort, gyűlölködést, mennyi erőszakot s mennyi fölösleges radikális tagadást! No és a végén még egy filozófiai doktor-kalapot is vágnak a fejükre s pántlikáján olvassuk: történelmi materializmus. Azt gondolná az ember, hogy ha materializmusnak mondja magát a szociálista doktor-kalap alatt lappangó bölcsesség, akkor már csak valami természettudományos rendszerrel lesz dolgunk; de nincs úgy s természettudomány helyett Hegeli ideológiával tartanak jól. Ily szellemi garnitúrával lépett föl a világ színpadán a világ proletárjainak marxista fiatalsága. Szisztemájáról meg van győződve, hogy az a társadalmi fejlődés képviselője s hogy csak várnia kell, hát aszerint fordul a világ s egy számtani képlet biztosságával nemcsak a sült galambok, de a sült egy- és kétfejű sasok is repülnek majd a szervezett munkásság kellően kitért szájába. Ezzel nem ítélem el a szakszervezkedést, amennyiben az a munka oltalmát tűzte ki célul; de elítélem azt az elfogultságot, azt

a fanatizmust és egyoldalúságot, mellyel a legmélyebb kérdéseket kezelik s mindennel úgy végeznek, hogy kivégzik. Ily iskolából kerülhetnek ki a janicsárok, de nem művelt, harmónikus emberek.

Ezeket az irreális kilengéseket előbb-utóbb le kell törnünk s frázis és elmélet helyett az elérhető javaknak minél szélesebb körökben való elosztását kell programmunkba tűznünk. A »szabadság, egészség, vagyonosság« programja többet ér és többet ad, mint harminc árkusra való Hegeli filozófia.

A programm e szerény, pozitív tartalmában látom második előnyét az irányzatnak. Produktív munkát, biztosítottabb boldogulást, emberhez méltó életet s vagyonosodást ígér és sürget. Meg vagyok győződve, hogy ez lesz a világ irányzata. Ezt először azért gondolom, mert a világ érdeklődése már régóta a természettudomány s a technika felé van fordítva. Az élet központjában ezidőszerint a gőz és a gép áll. Ezen nem csodálkozhatunk. Hiszen a világ s az élet átformálódik épen az új találmányok által; e találmányok javítják az egészségügyet, emelik a háztartások színvonalát, szolgálják a népnek szaporodását, a városok csodálatos berendezkedéseit. A világ arculata változik el s a népesedés új elhelyezkedéseket talál. A kultúrának mindenféle használati tárgyai könnyen elterjednek s ezáltal otthonunk kedvesebbé s életünk változatosabbá válik.

Ezt a haladást s ezzel együtt a haladás iránti érdeklődést nem lehet kifogásolnunk, sőt természetesnek kell találnunk. E reális irányban fog haladni s újult erővel

megindulni a világ főleg a háború után. Ha valamikor, hát most kell majd dolgoznunk, most teremtenünk s újjáalkotnunk. Veszteségeket szenvedtünk, melyeket nem lehet számokban kifejezni. Lerongyolódtunk s elgyengültünk s így nemcsak anyagi javakat kell teremtenünk, hanem a leromlott életerőt kell óvnunk s ápolnunk. Az egész nép kimerült, testileg s lelkileg rokkanttá lett. Mind e károkat termeléssel s ugyanakkor egyszersmind emberkíméléssel kell kipótolnunk. A munkának produktív munkának kell lennie, ugyanakkor pedig a leromlott és sokat szenvedett embernek pihenőt, otthont, boldogulást kell biztosítanunk.

Jobb élet, lakályosabb otthon, a »standard of life«-nak fokozatos emelése, ez végre is az Isten gondolata, aki azt akarta, hogy a földön az ember legyen az úr s aki neki erre képességet adott, midőn őt egyre jobban kifejleszthető erőkkkel megáldotta.

De ne váljunk e ponton sem doktrinér elméletek fanatikusaivá s ne mondjuk, hogy ez minden. Ne toldjuk meg ezt a technikailag s társadalmilag is műveltebb életet csak a természet s művészet némi élvezetével s tudományos olvasmányok örömeivel; ha ezt tesszük s ha kijelentjük: ez minden s ennél többet s jobbat az ember nem várhat, akkor megint doktrinér elméleteket s nem a reális életet szolgáljuk. A reális élet, vagyis a valóság a végtelenbe kapcsol bele minket s az életnek legtisztább örömeit s az öntudatnak legnagyobb értékeit lelkivilágunkból, hitünkől s Istennel való meleg kapcsolatunkból emeli ki. Ha valamit, hát ezeket kell a magasabb kultúra programjába bevenni. Mert hiába, a

kultúra legnagyobb s legértékesebb adata nem a lakás s nem a vízvezeték, nem a szép utca s a kertváros, hanem az ideális, nemes ember, ki utcák, városok, kultúrák fölött egy bensőséges lelkvilágot hord kebelében.

Nekünk ez az egész realitás kell; kell a »szabadság, egészség, vagyonosság«, de kell a lelkeség, bensőség, mély vallásosság is. Ez a kettő együttvéve az igazi kultúrprogram. A hívő modern ember mindakettőt vallja. Tudja azt, hogy a mai emberiség számára a produktív munkának s a technikának áldásait kell biztosítanunk; de tudja azt is, hogy ezek a gyakorlati értékek ki nem töltik a lelket. Megengedi, hogy ezek valóságos, történeti értékek s látja azt is, hogy ez értékekért most hevül, lángol az emberiség; de igazi realizmusa arra is figyelmezteti őt, hogy ez értékeken túl és kívül vannak más s különb élettartalmak s hogy ezeket sem elvből kizárni, - ezt csak kultúrjanicsárok teszik - sem ignorálni nem szabad.

Ennyiben a teológiából soha ki nem jutunk, aminthogy a bőrünkben sem ugorhatunk ki. Ezt is, azt is magunkkal visszük minden kultúrfokon. De hiszen az nem baj, mert végre is a kultúra nem az emberségből akar minket kiemelni, hanem az igazi, nemes emberségre akar rásegíteni! A legelőkelőbb kultúrában is szükséges hogy egyensúlyt tartson a test és lélek. Ne legyen benne a teológiából annyi, hogy az ember ne képviselje a haladást és fejlődést munkájával s találmányaival; de ne legyen benne a technikai világ kultuszából annyi, hogy attól elfelejtse vagy elhanyagolja a nagy szellemi világot; hisz akkor legsajátosabb voltát felejtene el.

Összefoglalva az itt elmondottakat, arra a megállapodásra jutunk, hogy fogadjuk el s karoljuk föl a modern élet kultúrprogramját, amennyiben az a földön jó elhelyezkedést követel az ember számára s ne akarjuk kipótolni »malasztos ígéretekkel«; ugyanakkor azonban mutassunk rá e programm elégtelenségére s tehetetlenségére, ha a jó elhelyezkedésnél egyebet adni nem tud. Végtelen igényeket hord még az ember szívében; ezek kielégítését is szükséges programmba vennünk. A jó elhelyezkedés inkább civilizációt ad; míg ellenben igazi, harmónikus kultúrát akkor kapunk, ha a civilizációt a lelkivilág kultúrájával kapcsoljuk össze.

LELKI KULTÚRA ÉS TÖMEGMOZGALOM.

Gondolatokból akkor válnak eszmények, amikor az érzelmek hevétől kitüzesednek. Addig szürke gondolatok voltak, azontúl mint csillagok ragyognak. Ez az érzelmi hév ad nekik színt és súlyt is, de nem logikai tartalmuk, hanem értékük nő meg. Valahogyan újakká lesznek s érdekesekké; előretolakodnak az emlékezeti leltárból s az érdekesség előterébe lépnek.

Így lettek eszményekké a természettudományos gondolkodás, a technikai haladás s ezek alapján a magasabb színvonalon álló életmód. Nincs kétség benne, hogy e gondolatok s törekvések ragadják meg a közérdeklődést s ezek alkotják az élet gyakorlati tartalmát. Az emberek ennek élnek, ennek szentelik munkájukat, e

körül forog gondolatuk s gondjuk s e törekvések útján akarják kellemesebbé tenni életüket.

Ez ellen semmi kifogásunk, de nem szeretnők a kultúra eszményét e törekvésekkel azonosítani. Mi többet akarunk, mikor kultúráról s a kultúra eszményéről beszélünk. *Mi kombinálni szeretnők a külső kultúra követelményeit a belső kultúra igényeivel s azt hirdetjük, hogy e kettő együtt alkotja meg a kultúra programját.* Ez egyesülés által lesz a kultúrprogrammból ragyogó s tüzelő eszmény, mely hevíti a kedélyeket s megindítja a népmozgalmakat.

De várható-e, hogy az így felfogott kultúra a mai világban eszménnyé legyen? Lesz-e majd benne az a vér és szín és élet, amilyen a technikai haladás gazdasági s politikai programjában pezseg? Tud-e majd a lelkeség, a lelki tökéletesedés, a bensőség, az Istennel való kapcsolat is tömegmozgalmakat indítani s a modern embernek lebilincselő s foglalkoztató élettartalmat nyújtani? Gyúlnak-e majd ki oly színekben ezek a gondolatok is, mint a bűbajos világi paradicsomról való szociáldemokratikus álmok s képesítenek-e majd áldozatokra? Mert hiába, eszmény csak az lehet, ami akcióra képességet s tehetséget ad s ami áldozatokra inspirál!

A kérdésre ily fogalmazásban egy csattanós nem-mel felelek. A tömegmozgalomnak szakszervezeti módját mi ki nem válthatjuk. Ennek oka a két irányzat közti nagy különbségben rejlik.

A szakszervezet ugyanis mindenekelőtt egy harcias szervezet, mely mint nagy reakció lép föl az elnyomítás s elnyomás ellen s mely közvetlenül szembeszökő érdekekért küzd, amilyenek a bérjavítás, a munkaidő rövidítése, egyes előnyöknek biztosítása s a munkásnyomorúságnak az egész vonalon való megszüntetése. Teszi ezt sok szenvedéllyel s indulattal, a rajongók egyoldalúságával s kíméletlenségével. E mozgalomnak sötét dogmatikája van, neki a tőke az ördög, a kapitalizmus az ősi bűn, melytől meg kell váltani az emberiséget. E bűn foltja van most mindenben, emberen és intézményen, minden megsínli s megszenvedi ez átkot. Az emberek azért rosszak, mert bűnben, a kapitalista termelés körében születnek. Minden jóra fordul, mihelyt a kapitalista termelés zónájából kiszabadulunk; minden bűn, alávalóság és nyomorúság magától szűnik meg, mihelyt a kapitalista termelésnek vége szakad. Azért tehát le a kapitalizmussal s ne nézzünk se jobbra, se balra s ne ereszkedjünk senkivel disputába, míg a bálványt le nem döntjük. Az osztályharcot - ez a Megváltó - a legnagyobb kíméletlenséggel végig kell folytatni. A győzelem biztos; a kapitalista Dagon porba hull.

Volna a szakszervezeteknek ezenkívül más feladatuk is; feladatuk volna "a munkások morális érzékének, illem- és becsülettudásának s szakismereteinek fejlesztése, takarékosagra buzdítás, rendezett háztartásra szoktatása, a munkafeltételek ellenőrzése, nehogy egyes munkaadó részéről a munkások egészségét és gazdasági érdekeit gátló visszaélés történhessen, a munkások közvetlen érdekeit szolgáló intézményeknek adminisztrálása a munkaadók anyagi támogatása mellett (munkásbiztosítás,